

La història després de la fi de la història

**Reflexions i elements per a una guia dels
corrents actuals**

La història després de la fi de la història

**Reflexions i elements per a una guia dels
corrents actuals**

Josep Fontana

**Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives
Eumo Editorial**

Disseny de la coberta: Eumogràfic

© Josep Fontana

© d'aquesta edició:

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (UPF)

Eumo Editorial. C. Perot Rocaguinarda, 17. 08500 Vic

Tel. 93 889 28 18 - Fax 93 889 35 41

—Eumo és l'editorial de la Universitat de Vic—

Primera edició digital: juny de 2010

ISBN edició digital: 978-84-9766-376-2

ISBN edició impresa: 978-84-7602-484-3

LA HISTÒRIA DESPRÉS DE LA FI DE LA HISTÒRIA

La fi de la història? O potser de la ciència històrica? En el primer sentit, aquesta expressió s'ha posat de moda com a conseqüència d'un article de Francis Fukuyama publicat el 1989, la fama del qual es deu en bona part a l'orquestració que per difondre'l va organitzar la John M. Olin Foundation, una institució nord-americana que inverteix anualment milions de dòlars per tal d'afavorir una virada a la dreta en l'ensenyament de les ciències socials.¹ Reconvertit després en un llibre, és clar que ens trobem simplement davant d'una altra reelaboració de la tesi de Hegel que contemplava «el món germànic i les institucions que comprèn l'estat europeu modern com la fi de la història»;² velles idees reciclades repetidament des que Kojève les va tornar a posar en circulació els anys trenta, barrejades ara amb unes gotes de Nietzsche per compondre allò que un crític benèvol ha qualificat de «breviari hegelian» per al conservadorisme nord-americà, mentre un altre es demana: «Per què una obra d'una mediocritat tan evident ha obtingut tanta atenció pública? (...) Per

1. L'article original va aparèixer l'estiu de 1989 al *The National Interest*. La primera traducció castellana, a *Claves*, n. 1, abril de 1990, pp. 85-96. Sobre els orígens i «finançament» de la difusió, vegeu Jon Wiener, «Dollars for neocon scholars», *The Nation*, 1 de gener de 1990, pp. 12-24. (La fundació a què em refereixo és la mateixa que finança François Furet, debellador de la Revolució francesa, amb una subvenció d'uns 50 milions de pessetes, a títol de director d'un dels seus programes). Com era d'esperar, davant de la publicitat rebuda, el llibre de Fukuyama ha estat traduït ràpidament al castellà (Barcelona: Planeta, 1992).

2. Les tesis de Hegel, enunciatades en primer lloc a *Filosofia del dret* (341-360), es desenrotllen sobretot a les lliçons de *La raó en la història*. La citació que faig és de Raymond PLANT, *Hegel. An introduction*. Oxford: Blackwell, 1983/2, pp. 233-234.

què un editor ha pogut gastar tanta energia i capital per llançar un llibre tan pueril i tan poc interessant?»³

En el segon sentit —o, si més no, en una forma ambigua que implica el primer i, sobretot, el segon—, trobem l'expressió com a títol d'una seqüència d'articles publicats per la revista britànica *History today*, que va iniciar-se amb un de Christopher Hill titulat «Funerals prematurs?» en què, referint-se a tòpics com «La mort del marxisme» o «la fi de la història», afirmava que «els habitants del tercer món potser no estiguin tan segurs que la història s'hagi acabat».⁴

Les reflexions que exposo en aquest petit volum no tenen pas la pretensió de resoldre el problema —o, més ben dit, els problemes—, sinó que voldrien, senzillament, ajudar els qui s'interessen per l'estudi de la història, i molt en especial aquells que es dediquen a ensenyar-la, a orientar-se en el laberint de corrents que ha vingut a reemplaçar aquell mapa tan clar del nostre territori que fa pocs anys tothom dividia en dos o tres continents: la història «marxista», l'acadèmica conservadora i alguna suposada «tercera via» com l'escola de les *Annales*.

El punt de partida d'aquesta reflexió hauria d'ésser la fallida de les expectatives que molts havien dipositat en formes elementals i catequístiques del marxisme com a alternativa a l'ensenyament i la recerca tradicionals. A aquells que creuen que això és senzillament una conseqüència del fracàs polític i econòmic dels països de l'Est europeu i de la Unió Soviètica —és a dir, als que confonen el curs de la història i el de la ciència històrica—, els cal recordar que ja fa força temps que els qui ens dediquem a l'ensenyament havíem descobert, pel

3. El primer és Alan Ryan, «Professor Hegel goes to Washington», *The New York review of books*, 26 de març de 1992, pp. 7-13; el segon, John Dunn, «In the glare of recognition», *Times literary supplement*, 24 d'abril de 1992, p. 6.

4. *History today*, abril 1991. Des d'aleshores fins a març de 1992 han aparegut divuit articles més, no sempre coincidents amb les opinions de Hill, com calia esperar de l'onada de conservadorisme —o, simplement de prudència— que envaeix les universitats britàniques amenaçades de desballestament per les restriccions pressupostàries.

nostre compte, que reemplaçar la vella història de reis i de batalles per la no tan nova dels modes de producció no ens havia permès de fer millor i més viu el nostre treball, d'acostar-lo als problemes reals dels alumnes i del seu medi, i que ens estàvem plantejant aquests problemes molt abans que es produís la recent onada «revisionista».

No entraré ara en l'anàlisi de les raons que expliquen el triomf, primer, i el previsible fracàs, més tard, del «marxisme catequístic», perquè el que em proposo és, justament, d'examinar què ha passat *després de la fi*,⁵ per la qual cosa començaré a partir de la fallida mateixa, ja que ha estat el descrèdit d'uns esquemes elementals que proporcionaven a molts historiadors un marc de referència per tal de situar el seu treball allò que ha originat la situació de desorientació present.

No és que haguéssim arribat aquí a extrems de suspensió del sentit comú com el d'Abimael Guzmán, l'anomenat «presidente Gonzalo» de «Sendero luminoso», que, segons m'explicaven els que havien estat deixebles seus a la Universitat de Huamanga, a Ayacucho, els ensenyava que no havien de preocupar-se per resoldre intel·lectualment cap dels problemes que se'ls poguessin presentar, fins i tot a la vida quotidiana, ja que si llegien atentament les obres de Marx, Engels, Lenin, Stalin i Mao Tse-tung hi trobarien, en alguna banda, la resposta correcta que necessitaven.

Però si això ens sembla grotesc, i ens podem aconsolar de no haver anat tan lluny, convé que no oblidem que pràctiques que eren normals entre nosaltres, com les discussions escolàstiques entorn de la revolució burgesa —un concepte, per cert, que no es troba en les obres de Marx, i que procedeix dels elements amb què la historiografia burgesa del segle XIX va voler compondre una legitimació de la societat que estava construint— tenen el mateix origen i són igualment alienes a la forma de concebre la història de l'home que el

5. Ometo també, és clar, l'anàlisi de la lluita renovadora que historiadors educats en el pensament de Marx anaven fent contra el marxisme catequístic i contra les seves derivacions, com l'anomenat «estructuralisme marxista».

1879 escrivia que no podia acabar el volum segon d'*El capital* fins que no hagués acabat la crisi econòmica que afectava en aquells moments Anglaterra, perquè li calia reajustar l'anàlisi teòrica «observant el curs actual dels esdeveniments». ⁶ La qual cosa és justament el contrari del que feien els cultivadors del nostre «marxisme ortodox», que haurien denunciat el Marx de 1879 com un vulgar positivista.

Aquest pseudo-marxisme —per entendre'ns, faré servir d'ara en endavant els mots «marxisme» i «marxista» per referir-me a aquestes formes escolàstiques, i el de «marxià» i «marxisme crític» per referir-me al pensament personal de Marx i a aquells corrents que el reflecteixen més fidelment—, que ha estat objecte de denúncia per la seva reducció al científisme ⁷, comportava una utilització petrificada, fossilitzadora, dels conceptes marxians (sovint, de la simple terminologia, i no sempre ben entesa), que s'ha qualificat de forma de fetitxisme, tot reclamant el retorn a una consideració «històrica», que és la pròpia de Marx, ⁸ la capacitat de repensar i corregir esquemes del qual, fins i tot alguns que es consideren erròniament com una part fixa i essencial del seu «sistema», ens resulta evident, per exemple, quan estudiem les seves reflexions sobre «el cas rus», ⁹ que ens fan veure que possiblement havia superat la visió unilineal de la història que el «marxisme» posterior va codificar en la successió única dels modes de producció.

Enfront d'aquesta reivindicació possible i lògica del pensament marxià —entès com un mètode i no com un sistema

6. *Marx Engels Werke*, 34 (Berlín: Dietz Verlag, 1973), 1973, pp. 370-375.

7. Vegi's, per exemple, Francisco FERNÁNDEZ BUEY, *Contribución a la crítica del marxismo cientifista*. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 1984.

8. Derek SAYER, *The violence of abstraction. The analytic foundations of historical materialism*. Oxford: Blackwell, 1989, pp. 126-149.

9. Vegi's, sobre això, l'excel·lent llibre de Teodor SHANIN, ed.(sic!), *Late Marx and the Russian road. Marx and the «peripheries» of capitalism*. Londres: Routledge and Kegan Paul, 1984. Posteriorment se n'ha fet una traducció castellana.

d'interpretació complet i tancat— trobem, en un passat immediat, intents de recuperar el marxisme ortodox sobre noves bases, com el de Cohen¹⁰ —contra el qual s'adreça essencialment la crítica de Derek Sayer que he citat més amunt—, o el més recent de Wright, Levine i Sober¹¹, que volen oposar alguna forma de raonament a la grollera irracionalitat de la infinitat dels crítics que es limiten a repetir que el fracàs dels règims de l'est europeu «demostra» la caducitat del pensament marxista —la qual cosa és tan coherent com dir que la crisi de les caixes d'estalvi nord-americanes «demostra» la caducitat del d'Adam Smith— o contra els casos, encara més pintorescos, que s'ofereixen alegrement a «superar» el que ni tan sols no es pot dir que hagin entès, integrant-ho dins de nous sistemes generals de pensament (o d'alguna cosa que tingui aquestes pretensions).¹²

Però del que voldria parlar, com he dit al començament, no és del mètode de Marx (o sigui, del «marxista») i d'allò útil que en queda, que no és pas poc, després dels ferotges intents de desballestament a què hem assistit, sinó de la situació de desconcert que ha produït aquest enfonsament d'una vella fe, que ha donat lloc a sorprenents conversions i ha deixat desemparats molts dels que s'aguantaven drets amb aquesta

10. G. A. COHEN, *Karl Marx theory of history. A defence*. Oxford: Oxford University Press, 1978.

11. Erik Olin WRIGHT; Andrew LEVINE; Elliot SOBER, *Reconstructing Marxism. Essays on explanation and the theory of history*. Londres: Verso, 1992, en la línia de l'anomenat «marxisme analític», que es defineix com una fusió de filosofia analítica, «social science» empírica i anàlisi econòmica neoclàssica amb els objectius teòrics i polítics tradicionals del marxisme (p. 3). En un to semblant, però amb menor entitat, hi ha reivindicacions ben intencionades, però més trivials, com la de Colin MOERS; *The making of bourgeois Europe*, Londres: Verso, 1991.

12. Casos com el de Richard James BLACKBURN, *The vampire of reason. An essay in the philosophy of history*. Londres: Verso, 1990, esmentat a tall d'exemple, i no pas per la seva importància especial, que té algunes idees aprofitables, però no pas noves, com la denúncia de l'errada dels teòrics del progrés en formular les seves tesis en termes d'un model únic de societat, sense parar esment que això no sorgeix precisament de Marx, etc.

mena de caminadors del marxisme catequístic, i que ara vaguen desconhortats, cercant un nou soplug, sense trobar un altre catecisme equivalent que els retorni la vella confiança i l'alegria perdudes, fent provatures amb cada nova moda que surt al mercat.

Cal entendre que la primera reacció que acostuma a suscitar la crisi d'una fe és, d'ordinari, l'escepticisme. La qual cosa significa, en aquest cas, la malfiança davant de qualsevol plantejament teòric, que pot traduir-se en formes de positivisme emmascarades de postmodernitat, en un eclecticisme superficial o en una sensació que el que ens cal és canviar sovint l'equipament metodològic, renovant-lo d'acord amb les modes de cada temporada.

Això no és pas la primera vegada que s'esdevé. Una cosa semblant els va passar, per exemple, als que havien compartit la visió de la societat i de l'home del nazisme. Els que llegeixen avui un producte intel·lectual d'aparença tan abstracta com *Els dos cossos del rei*, de Kantorowicz,¹³ difícilment endevinaran que aquest tractat de «teologia política» és el fruit del desengany d'un home que, essent professor de la Universitat de Frankfurt, el 1933, i preveient que anava a ésser-ne expulsat pel seu origen jueu, escrivia al ministre d'Educació de Prússia: «Creia que algú com jo, que vaig allistar-me voluntari per l'agost del 1914, que he combatut, durant la guerra i després, contra els polonesos a Poznan, contra la insurrecció espartaquista a Berlín i contra la república soviètica a Munich, no havia de témer de veure's privat del seu lloc de treball a causa de la seva ascendència jueva; creia que, pels escrits que he publicat sobre l'emperador Frederic II Hohenstaufen, no em caldria cap mena de garantia, ni passada ni present, per tal de demostrar els meus sentiments en favor d'una Alemanya reorientada en un sentit nacional; creia que la meua actitud, fonamentalment entusiasta respecte d'un Reich dirigit en un sentit nacional, anava molt

13. Ernst H. KANTOROWICZ, *Los dos cuerpos del rey. Un estudio de teología política medieval*. Madrid: Alianza, 1985 (l'edició original és de 1957).

més enllà de l'actitud usual, determinada per l'acomodació als esdeveniments».¹⁴

Podem pensar, semblantment, que l'escepticisme davant dels continguts d'un Paul de Man guarda molta relació amb el desengany amarg d'una certa fe en el nazisme que la publicació dels seus articles periodístics dels anys de l'ocupació alemanya de Bèlgica ha demostrat, més enllà de qualsevol dubte i de qualsevol «deconstrucció».¹⁵

L'enfonsament de l'entorn ideològic en què es sostenia el nostre món pot donar també, en altres contextos, resultats similars de malfiança. Citaré, per a prendre un exemple que trio deliberadament d'un camp molt distint, aparentment aliè a la història, un cas com el de l'esforç d'anàlisi del llenguatge i del discurs del grup d'Oulipo, sota la inspiració de Raymond Queneau, que em sembla que té prou a veure amb

14. Alain BOUREAU, *Histoires d'un historien. Kantorowicz*. París: Gallimard, 1990, pp. 24-25. Va ésser l'hostilitat dels estudiants nazis allò que el dugué a demanar un permís temporal el 1933. Va abandonar Alemanya a finals de 1938, quan d'altres jueus no tan afortunats, com Bettelheim, eren ja als camps de concentració. El Kantorowicz desenganyat que va passar als Estats Units va negar-se, el 1949, a fer el jurament que se li exigia a Berkeley —per bé que li hauria costat ben poc de demostrar, amb la seva biografia, que no podia ésser suspecte de simpaties comunistes— en nom d'una llibertat acadèmica que no havia de subjectar-se a controls polítics. A Alemanya, entretant, institucions acadèmiques dominades per historiadors es van fer còmplices dels pitjors excessos del racisme, quan van «donar una legitimitat científica» a la seva política (M. BURLEIGH i W. WIPPERMANN, *The racial state. Germany 1933-1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, p. 55).

15. La publicació de Paul de Man, *Wartime journalism, 1939-1943*, edited by W. Hamacher, N. Hertz and T. Keenan, Lincoln: University of Nebraska Press, 1989, va provocar una polèmica que conduí a la revisió de la seva vida i obra. M'hi tornaré a referir més endavant, però voldria avançar que estic d'acord amb la visió de Denis Donoghue —a «The strange case of Paul de Man», *New York Review of Books*, 29 juny 1989, pp. 32-37—, que es nega a considerar que això vulgui dir que la «deconstrucció» tingui res a veure amb el nazisme i conclou: «La relació que veig entre el periodisme de de Man i els seus escrits posteriors és la d'un rebuig. Va rebutjar, en el segon o "més alt" nivell, la bruta concatenació de prejudicis que en la seva joventut havia pres per conviccions».

la crisi provocada a França per la Segona guerra mundial.¹⁶ Quan un s'enfronta a l'obra literària de Georges Perec, i en especial a *La vie. Mode d'emploi*, o als inacabats *53 jours*, ha de recordar que el seu fonament és essencialment autobiogràfic. Només que una biografia com la seva, que s'inicia a la infantesa amb l'absurd horror de la mort de la mare, tancada a Auschwitz, i de tres dels quatre avis, deportats també, no podia pas prendre com a suport els mètodes de la història acadèmica —que Perec havia començat d'estudiar i la buidor dels quals ha satiritzat agudament¹⁷— ni els de la narració convencional. ¿Com voldríeu reflectir en aquests marcs, que presuposen l'acceptació de la racionalitat del sistema establert, i en especial de les seves valors morals i socials, una experiència vital com la seva?¹⁸

16. Oulipo —«Ouvroir de Litterature Potentielle»— va néixer el 1960 i va publicar el primer manifest, obra de François Le Lionnais, el 1962. Les seves publicacions essencials s'han reunit als tres volums de *La bibliothèque oulipienne*. París: Seghers, 1990. Hi ha una còmoda antologia dels seus treballs a OULIPO, *La littérature potentielle*. París: Gallimard, 1973. Convé, potser, afegir que en l'home que en va ésser el principal inspirador, Raymond Queneau, l'anàlisi crítica del llenguatge no exclou una lúcida consciència històrica, com es pot veure en alguns dels textos de les seves «Lectures pour un front» (dins *Batons, chiffres et lettres*. París: Gallimard, 1965, pp. 172-173 i 210-211).

17. Georges PEREC, *La vie. Mode d'emploi*. París: Hachette, 1978, pp. 25, 88-89 i 264-265.

18. C. BURGELIN, *Georges Perec*. París: Seuil, 1988.

EL RETORN A LA HISTÒRIA NARRATIVA: UN INDICADOR DE PROBLEMES I UNA FALSA SOLUCIÓ

He esmentat justament la narració. Una de les formes de fugida més habituals, i elementals, en aquells que pretenen escapar dels mals de la teoria és la que es defineix com un intent de recuperar la història narrativa, que ens és presentada com una forma expositiva neutra, neta de càrrega ideològica.¹⁹ L'estudi que Hayden White ha dedicat al discurs narratiu i a la representació històrica sosté que la narració no és solament una «forma», sinó que implica un contingut, ja que està íntimament relacionada amb l'impuls a identificar la realitat amb el sistema social vigent. Analitzant una de les variants en aparença més elementals i neutres de narració, com són els annals i les cròniques medievals, ens mostra la càrrega «moralitzant» que comporten. Així, la crònica de Dino Compagni, escrita entre 1310 i 1312, ens presenta el contrast entre un ordre ideal i l'anarquia vigent a Florència: «Els esdeveniments que es registren a la narració apareixen com a reals en la mesura que pertanyen a un ordre d'existència moral, i deriven el seu significat de la seva ubicació en aquest ordre. Els esdeveniments obtenen un lloc en la narració que

19. Més elemental és el cas del tipus d'historiador tradicional, com Elton, per al qual el problema de la narració sembla reduir-se al fet que «als historiadors els agrada que els llegeixin» (Roert W. FOGEL and G. R. ELTON, *Which road to the past? Two views of history*. New Haven: Yale University Press, 1983, p. 107). La qual cosa sembla justificar el plantejament que sobre historiadors com Elton fa Hayden White al llibre de què parlaré seguidament, en dir que a aquesta mena de gent «la representació narrativa no els planteja cap problema teòric» (p. 31). Per dir la veritat, l'única cosa que els planteja un problema teòric és la pròpia por de pensar, que els empeny a acollir-se en el còmode refugi de l'eclecticisme.

testimonia la seva realitat en la mesura que condueixen a l'establiment del sistema social o no ho fan».²⁰

Una cosa similar, encara que de forma lamentablement menys comprensible, es diu en un llibre de Sande Cohen sobre la «recodificació de la història acadèmica»,²¹ que Hayden White va qualificar com «la primera anàlisi semiològica del discurs historiogràfic». Només que en el cas de Cohen, la inintelligibilitat del llenguatge va tan lluny, que no estic segur d'haver aconseguit de traduir satisfactòriament una de les seves conclusions. L'únic mèrit de la meua versió serà, en tot cas, el de reflectir la confusió que el text original m'ha produït personalment, deixant-me amb una sensació que hi ha en ell algunes idees vàlides que jo percebia obscurament, amagades sota la boira d'uns neologismes innecessaris:

«El que he volgut argumentar —diu Cohen— és que quan els historiadors sintetitzen les narracions per tal de fer-les llegibles per a un “públic educat”, aquestes síntesis reestabilitzen registres i formes de signes del discurs semantitzats, convertits en lògics i cognitius, i plens ja de contraris semàntics, status, ideologia, simetria, contradiccions “apropiades” i fals pensament. Els historiadors treballen sobre significacions, discurs ja acabat, ja ideologitzat, i els seus actes col·lectius són determinats pel manteniment del privilegi de l'historiador: que la forma de narració (story) és compatible amb qualsevol mode de comprensió, però és transcendent al pensament crític».²²

20. Hayden WHITE, *The content of the form. Narrative discourse and historical representation*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1990, pp. 22-23.

21. Sande COHEN, *Historical culture. On the recoding of an academic discipline*. Berkeley: University of California Press, 1988.

22. La justificació per fixar-me en llibres com aquest, la prenc d'un dels meus vells mestres en l'art de pensar, per tal com, en contra del que creuen alguns, els qui ens hem educat en una línia de pensament crític no tenim «catecismes» i ens nodrim d'una tradició mil·lenària. Entre els meus mestres més admirats, com a pensador i per la integritat personal, figura precisament aquest «Sant David —laic— d'Escòcia» que va escriure: «La majoria de la humanitat es pot dividir en dues classes; la dels pensadors *superficials*,

Una forma peculiar d'història narrativa, que té molts punts de contacte amb altres corrents, com el de l'estudi de les «mentalitats», és l'anomenada «microhistòria», cultivada i teoritzada sobretot a Itàlia, a les pàgines de la revista *Quaderni storici*, i que té un dels representants més caracteritzats en Carlo Ginzburg. La «microhistòria» a la italiana, que ha obtingut èxits literaris tan ressonants com el d'*El formatge i els cucs*, del mateix Ginzburg, publicat originalment el 1976, o *El retorn de Martin Guerre*, de N.Z. Davis, que data de 1982, ha intentat de barrejar conjuntament textos que, com aquests dos, no passen d'anècdotes («story» més que «history»), amb d'altres que exploren casos individuals que poden situar-se en un context, ni que sigui per discutir-ne la pretesa universalitat de les regles amb què se'ls interpreta habitualment.²³ Més abusiu resulta, si és possible, i les referències que farem al seu darrer llibre ens permetran de demostrar-ho, que els cultivadors d'aquesta escola pretenguin apropiat-se noms com el d'E.P. Thompson, mentre obliden un precursor tan legítim i qualificat com el Richard Cobb que ha estudiat els marginats a la Revolució francesa.

La veritat és que les teoritzacions amb què es vol legitimar aquest gènere històrico-literari no resulten gens convincents²⁴ i

que es queden curts, sense arribar a la veritat; i la dels *abstrusos*, que en van més enllà. Aquesta darrera és, de molt, la més rara: i afegiré que també és la més útil i valuosa. Si més no, suggereixen indicis i avien problemes per a la prosecució dels quals potser els manca la perícia necessària; però que poden produir grans descobertes, quan són manejats per homes que tenen una forma de pensar més correcta. En el pitjor dels casos, allò que diuen no és comú; i encara que costi una mica d'entendre-ho, ens proporciona, pel cap baix, el plaer de sentir una cosa nova». David HUME, «Del comerç», dins *Essays moral, political and literary*.

23. Com ara, per citar un exemple tret de la col·lecció «Microstorie» d'Einaudi, Franco RAMELLA, *Terra e telai*. Torí: Einaudi, 1983/2. O, més clarament encara, el *Chi ruppe i rastelli a Monte Lupo?*, de C. M. CIPOLLA, que més endavant ha publicat de nou dins d'un llibre tan inequívocament «generalitzador» com *Contro un nemico invisibile. Epidemie e strutture sanitarie nell'Italia del Rinascimento*. Bolonya: Il Mulino, 1986.

24. Vegi's, per exemple, el volum compilat per Edward Muir i Guido

que allò a què realment condueix el «mètode detectivesc a la Sherlock Holmes» que propugnen els «microhistoriadors» és a *El nom de la rosa*, d'Umberto Eco, i encara no sempre amb la mateixa grapa narrativa.

D'altres historiadors han defensat el retorn a la narració, de manera prou comprensible en aquest cas, no per la seva aparent «neutralitat», sinó com una possible solució a la compartimentació en segments especialitzats de la recerca històrica, que ha dut a una situació en què ens manca cada vegada més la visió de conjunt. En la mateixa mesura que augmenta el cabal d'informació que posseïm sobre un segment determinat del passat, minva el coneixement que els especialistes tenen de la totalitat del territori. La narració podria ser una solució del problema només en casos elementals, en què la successió d'uns esdeveniments més o menys homogenis —com ara polítics o biogràfics— pugui servir de fil conductor; però només en aquests. Perquè el que hi ha darrere d'aquesta proposta, en termes generals, no és la demanda de retorn a una explicació lineal i ordenada, sinó la d'un nou tipus de síntesi que integri de manera coherent les dades de la història política, social i cultural, sense oblidar, a més, que els protagonistes són sempre éssers humans.²⁵ En aquest cas, doncs, la proposta és una falsa solució a un problema que cal enfrontar en tota la seva complexitat: el de la necessitat de recuperar una visió global, cosa que exigeix de plantejar seriosament l'anàlisi dels criteris d'ordenació que han de definir aquesta globalització i que difícilment es pot resoldre amb la simple adopció de la forma narrativa.

Presentar la narració com una alternativa als «sistemes teòrics» és o una equivocació o una trampa. I parlo de trampa per a alguns casos en què sembla clar que la suposició d'innocència no és oportuna, com el de Simon Schama:

Ruggiero, *Microhistory and the lost peoples of Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1991.

25. Robert MIDDLEKAUFF, «Narrative history and ordinary life», *Pacific Historical Review*, LX, 1 (Febr. 1991), pp. 1-13.

Schama deu el prestigi acadèmic a un llibre sobre «la cultura holandesa de l'edat d'or»,²⁶ que és un hàbil i enginyós muntatge d'erudició destinat a enlluernar i seduir el lector cultivat amb informacions curioses sobre les més diverses qüestions —les presons, de reforma a negoci; la dificultat de definir Holanda, la pàtria i el terme «dutch»; el tractament de la pobresa i la vagància; la netedat; els tulipans com a moda i com a negoci, etc.— però d'on és difícil que es pugui obtenir una interpretació de la cultura holandesa com a fenomen global. Segons Dennis Smith, l'èxit de públic del llibre es deu al fet que va proporcionar als nord-americans «un model optimista per a poders hegemònics amenaçats»²⁷, però el que m'interessa no és analitzar una obra que, al capdavant, és intel·ligent i està ben escrita, sinó seguir els llibres posteriors de l'autor, per observar-ne l'evolució metodològica.

El següent pas de Schama va ésser *Citizens: A chronicle of the French Revolution*, on la seva contribució a la «revisió» de la Revolució francesa va consistir, senzillament, a explicar històries personals, reduint l'aparat erudit a un mínim, que no sempre resulta suficient per justificar les seves afirmacions. I el punt d'arribada d'aquesta evolució ha estat el darrer llibre, *Dead Certainties (Unwarranted speculations)*²⁸, on es dedica a explicar-nos una mort i un crim, que amb prou feines tenen una tènue relació entre si, afegint elements de ficció —de novella— als de la realitat per «resoldre» dos enigmes històrics: la mort del general Wolfe al camp de batalla de Quebec el 1759 i un assassinat a Harvard al segle XIX. Que amb aquests procediments Schama vulgui augmentar les vendes al gran públic —em temo que sense gaire èxit, perquè les dues històries no tenen cap interès dramàtic, són més aviat avorrides i estan escrites amb poca grà-

26. Simon SCHAMA, *The embarrassment of riches. An interpretation of Dutch culture in the Golden Age*. Berkeley: University of California Press, 1988.

27. Dennis SMITH, *The rise of historical sociology*. Cambridge: Polity, 1991, pp. 180-182.

28. Nova York: Alfred A. Knopf, 1991.

cia²⁹—, és lícit. Però no ho és, i menys encara per part de qui en el passat va criticar la «pigmeització» (sic!) de l'escala utilitzada pels «microhistoriadors» italians, referint-se precisament al *Chi rompe i rastelli a Monte Lupo?* de Cipolla, voler amagar aquesta recerca de més lectors i més vendes darrere una suposada teorització que, dividint el camp de la història entre els partidaris d'un Tucídides precís i exacte i un Herodot «àvid de xafarderies» i poc fiable —la qual cosa demostra, si més no, poca familiaritat amb els estudis sobre Herodot publicats en les darreres dècades—, conclou que «plantejar-se preguntes i relatar narracions no han de ser, em penso, formes mútuament excloents de representació històrica. I si, al final, hem d'aconter-nos de tenir només línies de comunicació trencades amb el passat (...), potser això sigui suficient per continuar fent-ho».³⁰

Amb aquest tipus de retorn a la narrativa tindríem, simplement, una història que torna a ser, com en un passat que creïem superat, un simple conte per explicar.

Si almenys estiguéssim segurs que aquest conte no és altra cosa que una manera d'entretenir les criatures a classe i els lectors a casa, i que és sempre innocent! Però quan veiem una persona com la inconsistent Gertrude Himmelfarb, que no fa tants anys que es dedicava a estudiar més o menys seriosament el problema de la pobresa, reclamant ara «una història feta de grandesa i misèria, d'heroisme i maldat, d'esdeveniments protagonitzats per homes i dones extraordinaris més aviat que per forces socials impersonals»³¹, se'ns fa difícil

29. Schama no és precisament Sciascia, capaç d'aixecar el relat d'un crim a pàgina d'història, sinó tot el contrari. Una mostra del seu estil, una mica vulgar, la dóna aquesta imatge amb què pretén ponderar l'interès per la ciència del seu «home de Harvard»: «a Roma va evitar l'*Apollo Belvedere* i altres espècimens del tors ideal a favor dels cossos ferits que jeien a l'*ospedale*» (p. 101).

30. *Dead certainties*, pp. 325-326.

31. La cita és indirecta, ja que encara no conec el text d'aquesta Jefferson Lecture feta recentment a Washington. La trec de l'article de James BOWMAN, «Cowboys and curators» —una advocació a reemplaçar la història social de l'oest nord-americà pel retorn a la vella i tramposa èpica del «far-west»— *Times Literary Supplement*, 10 maig 1991, p. 12.

oblidar que una cosa molt semblant era el que sostenia el manual d'història d'Espanya amb què el 1939 el franquisme pretenia de transformar l'ensenyament per adequar-lo a l'hora del feixisme: «La historia es como un cuento maravilloso, pero un cuento en que todo es verdad, en que son ciertos los hechos grandiosos, heroicos y emocionantes que refiere... Por la historia se sabe lo ocurrido en cada país y cómo fueron sus reyes, sus gobernantes y sus personajes más ilustres... La Historia nos habla, en fin, de todos aquellos que hicieron en su vida algo notable e importante».³²

32. *Manual de la Historia de España. Primer grado*. Santander: Instituto de España, 1939, p. 7.